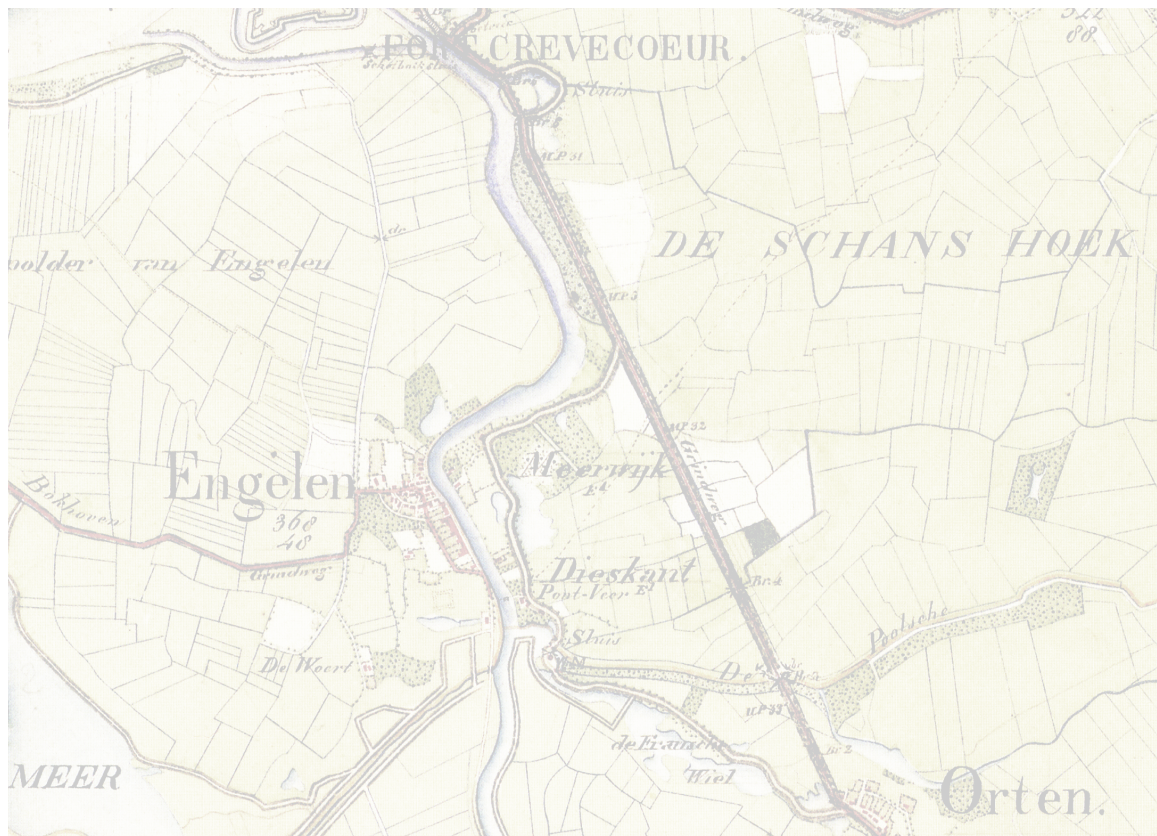

ARCHEOLOGIE EN
BOUWHISTORIE

Noordwijk, Hof van Holland Voorstraat 79-81

Waardestellende bouwhistorische verkenning

BAAC rapport B-13.0113

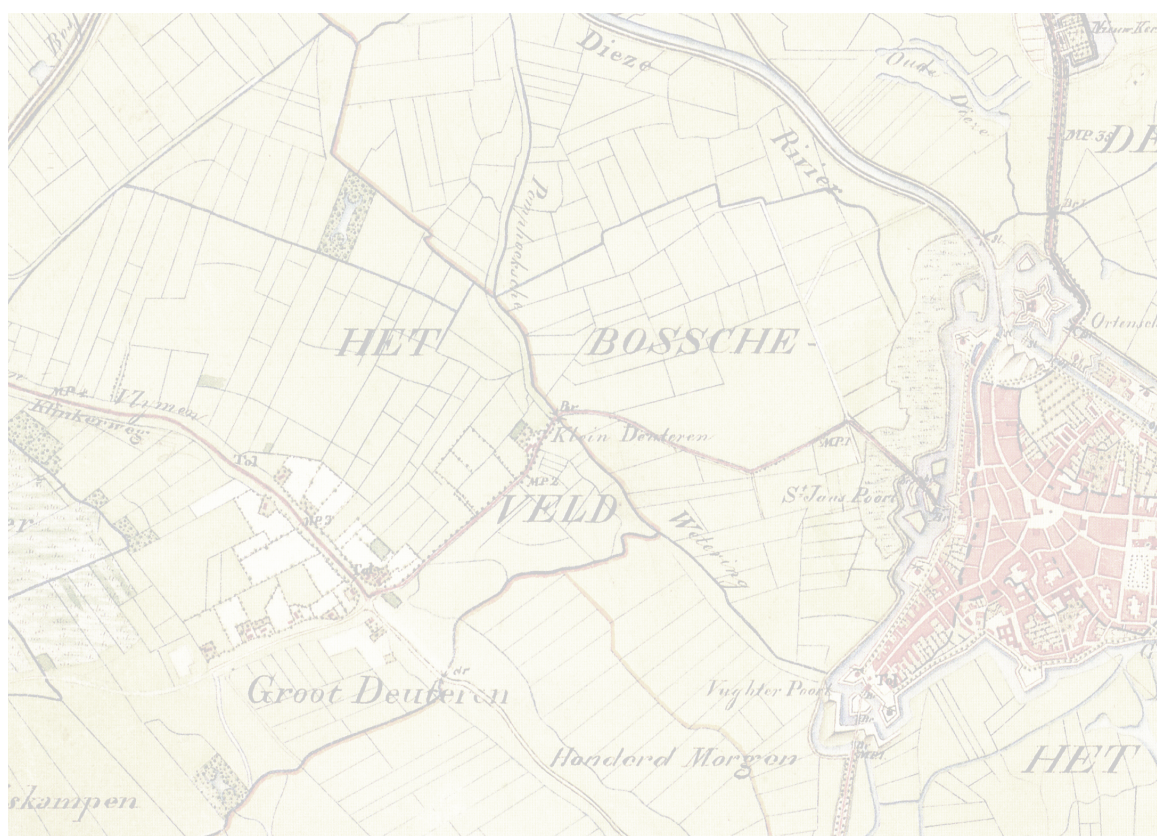
juni 2013

Auteur:

M.C. van Dam

Status:

Definitief

Colofon

ISSN: 1873-9350

Redactie: drs. J. M.J. Willems
Veldwerk: M.C. van Dam
Historisch onderzoek: M.C. van Dam
Teksten: M.C. van Dam
Waardering: ir. R.W.J.M. Gruben
drs. ing. A.G. Oldenmenger
M.C. van Dam
Opdrachtgever: Van Reisen Bouwmanagement & Advies BV

Copyright: Van Reisen Bouwmanagement & Advies BV, Noordwijk /
BAAC bv, 's-Hertogenbosch.

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Van Reisen Bouwmanagement & Advies BV, Noordwijk en/of BAAC bv te 's-Hertogenbosch.

BAAC bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie.

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Bergsingel 81-85
7411 CN Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

	■ Voorwoord	7
	■ Inleiding	9
1	■ Beknopte historische inleiding	13
2	■ Beschrijving	15
	2.1 Bouwgeschiedenis, structuur en situering	15
	2.2 Constructies	25
	2.3 Het exterieur	27
	2.4 Het interieur, Voorstraat 81	27
	2.5 Voorstraat 79	33
	2.6 Verdiepingen	35
	2.7 De tuilmuren	36
3	■ Waardering	37
	3.1 Algemeen	37
	3.2 Waarderingsmethodiek	37
	3.3 Waardendefinities	38
	3.4 Waardering	39
	3.4.1 Algemene historische waarde	39
	3.4.2 Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden	40
	3.4.3 Architectonische waarden	40
	3.4.4 Bouwhistorische waarden	41
	3.4.5 Waarden vanuit de gebruikshistorie	41
4	■ Waardestellingen	43
5	■ Advisering en aandachtspunten	47
6	■ Literatuur	49
	■ Over BAAC, de onderzoeker en de auteur	51

Voorwoord

In opdracht van Van Reisen Bouwmanagement & Advies BV te Noordwijk heeft BAAC bv¹ (*Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie*) te 's-Hertogenbosch, een waardestellende bouwhistorische verkenning verricht van het gebouwencomplex Voorstraat 79-81 te Noordwijk, beter bekend als *Hof van Holland*. Het wordt gevormd door een voorbouw die bestaat uit twee samengevoegde oude panden: Voorstraat 79 (links) en Voorstraat 81, en enkele (recente) aan/achterbouwen.

Dit complex, dat geen status van monument heeft, is gelegen binnen het deel van de historische dorpskern van Noordwijk-Binnen dat als beschermd dorpsgezicht is aangewezen.

De aanleiding voor de verkenning vormt een voornemen tot restauratie/verbouwing van het voorgebouw en sloop/herontwikkeling van de daarachter gelegen bouwdelen. Het zwaartepunt van het onderzoek was gelegen in de voorbouw. Er is inzicht gevraagd in de bouw- en gebruiksgeschiedenis van het gehele complex, en daarnaast is met het oog op de toetsing van de verbouwingsplannen een nadere bepaling beschreven van de monumentale waarden.

Het gebouw is door een bouwhistoricus van BAAC op 16 en 23 mei 2013 kort bezocht waarbij licht-destructief onderzoek werd gepleegd: het verwijderen van plafondplaten en het hakken van een kleine kijkopening om metselwerk in het zicht te krijgen.

Met deze rapportage wordt beoogd om de bestaande situatie op analytische wijze, bondig te beschrijven om vervolgens op basis van de bevindingen en de beschrijving een zo objectief mogelijke waardering van de gebouwen en de verschillende onderdelen te formuleren.

's-Hertogenbosch, mei 2013

M.C. van Dam

¹ Informatie over BAAC en haar afdeling bouwhistorie vindt u achter in deze rapportage.

Inleiding

■ Bouwhistorisch onderzoek

Bouwhistorici analyseren gebouwen vooral aan de hand van het vorm- en materiaalgebruik van structuren, constructies en afwerkingen die alle hun specifieke, vaak tijdsgebonden eigenschappen hebben. Voor de bouwhistoricus vormt het gebouw de primaire bron van informatie omtrent de bouwgeschiedenis. De bouwhistoricus kan tijdens het onderzoek historici inzetten om zo na te gaan of archiefinstellingen beschikken over relevante informatie van het object, te denken valt aan inboedelbeschrijvingen, notariële akten en bouwtekeningen. De bouwhistoricus wordt in staat geacht om op basis van de primaire bron (het gebouw) en de secundaire bronnen (de archiefstukken) inzicht te geven in de wijze waarop het pand in eerste instantie is gebouwd, en welke veranderingen nadien hun sporen hebben nagelaten. Het nut van het bestuderen van constructies, structuren en afwerkingen is primair het vergroten van kennis omtrent het bouwen in het verleden. Het vergroten van deze kennis is in brede zin van belang omdat deze kennis onontbeerlijk is om op verantwoorde wijze met het gebouwde erfgoed om te gaan in geval van restauraties, maar ook verbouwingen. De kennis van het historische bouwen stelt de bouwhistoricus in staat om bij objectgericht onderzoek uitspraken te doen ten aanzien van de monumentale waarde van het object en al haar onderdelen, omdat bij de vaststelling van de waarde getoetst moet worden op de mate van authenticiteit en zeldzaamheid. De door de bouwhistoricus vervaardigde rapportage met waardering en waardestellingen kunnen gebruikt worden door architecten en planontwikkelaars ter inspiratie voor noodzakelijk geachte ontwikkelingen, en door overheden en monumentencommissies (in het geval van Voorstraat 79-81 niet aan de orde) om plannen te toetsen en besluiten te nemen.

■ Monumentale waarde

Het besef dat er door de overheid moet worden gestreefd naar het behoud van het gebouwde erfgoed met als doel deze objecten als nalatenschap van voorouders te behouden tegen sloop, is in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan. Dit besef resulteerde in het oprichten van de afdeling Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandse zaken in 1875. Wetgeving met als doel bescherming te bieden aan het gebouwde erfgoed zou nog lang op zich laten wachten. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er de Tijdelijke Wet Monumentenzorg waarin stond dat onroerende zaken vermeld in de *Voorlopige lijst der Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst* (1908-1933), niet mochten worden gesloopt of veranderd zonder toestemming van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen. De eerste 'echte' monumentenwet werd pas in 1961 van kracht. Daarin werd een definitie

opgenomen voor een (beschermd) monument, namelijk: alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. Het zijn vooral objecten die een grote rol van betekenis spelen in de geschiedenis van de architectuur, het bouwen, of van belang zijn voor de geschiedenis of de identiteit van de plek waar zij staan. In 2010 waren er in Nederland zo'n 60.000 gebouwde rijksmonumenten en ongeveer 45.000 gemeentelijke monumenten. Voor de erfgoedverordening van de gemeente Noordwijk wordt naar de website van de gemeente gewezen.²

■ Waarderingsmethodiek

De in deze rapportage opgestelde waardering en de waardestelling zijn zo objectief mogelijk gegeven. Objectiviteit wordt nagestreefd door de waardering niet individueel op te stellen, maar door de drie (senior)bouwhistorici te samen. Verder worden aspecten als bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, ontwerpoverwegingen en economische aspecten buiten beschouwing te laten. In het traject van ontwikkeling dienen de hier genoemde aspecten afgewogen te worden tegen de op bouwhistorische gronden opgestelde waardering in deze rapportage. Het kan dus zo zijn dat bouwtechnische aspecten, duurzaamheid of een economische situatie er toe leiden dat monumentaal hoog gewaardeerde onderdelen van het object dienen te verdwijnen. De afweging is te maken door de toetsende instanties.

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek (2009) wordt ten aanzien van het bepalen van de monumentale waarde onderscheid gemaakt in drie gradaties, te weten; hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. De begripsbepalingen in de richtlijnen laten echter veel onduidelijk. Vast staat dat bij alle drie de gradaties sprake is van monumentale waarde. Indifferente monumentale waarde dient te worden toegekend aan elementen die van *relatief* weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. De richtlijnen laten geen ruimte om elementen aan te duiden die volstrekt geen monumentale waarde vertegenwoordigen. BAAC hanteert derhalve een vierde gradatie; geen monumentale waarde. In deze categorie zullen in principe elementen worden geplaatst die jonger zijn dan vijftig jaar, met dien verstande dat daarop uitzonderingen denkbaar zijn (bijvoorbeeld restauratie- of reconstructiewerk). Positieve monumentale waarde dient volgens de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek toegekend te worden aan elementen die van belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. Hoge monumentale waarde moet worden toegekend aan zaken die van cruciaal belang zijn voor de structuur of de betekenis van het object. Deze definities laten ruimte voor interpretatie doordat het onderscheid tussen 'van belang' en van 'cruciaal belang' niet is gegeven. BAAC geeft het verschil in definitie inhoud door positieve monumentale waarde als basiswaarde te beschouwen en hoge monumentale waarde toe te kennen wanneer sprake is van een bijzondere of uitzonderlijke situatie.

■ Uitgangspunten voor het onderzoek naar de panden

Voorstraat 79-81 is vanwege de lange bouwgeschiedenis (vermoed wordt vanaf de veertiende eeuw) en met name de lange gebruiks-geschiedenis als “horeca-etablisement” (sinds de zeventiende eeuw) één van de bekendste panden in het dorp. Sinds 2010 staat het leeg. Omdat een nieuwe eigenaar vanzelfsprekend het pand aan de nieuwe eisen van gebruik (brandveiligheid, etc.) ingrijpend zou moeten aanpassen heeft de gemeente in 2011 een bouwhistorisch bureauonderzoek laten uitvoeren.³ Dit onderzoek werd uitgevoerd omdat het pand op de bouwhistorische verwachtingskaart van de gemeente staat aangeduid. Gelet op de lange bouwgeschiedenis zijn namelijk waardevolle en interessante gegevens die inzicht geven in de bouwgeschiedenis van het pand te verwachten.

Het pand staat niet geregistreerd als gemeentelijk monument of rijksmonument, en geniet daarom geen wettelijke bescherming tegen sloop omwille van het belang wegens schoonheid, betekenis voor de wetenschap of de cultuurhistorische waarde. Kort gezegd staat het de eigenaar vrij het gehele pand achter de voorgevel af te breken, en nieuwbouw te plegen.

De bouwhistorische verkenning van het pand heeft aangetoond dat er wel degelijk sprake is van een zekere cultuurhistorische waarde. Hieraan kunnen geen juridische consequenties worden ontleend omwille van het ontbreken van de monumentenstatus. De bouwhistorische verkenning heeft er wel toe bijgedragen dat de dragers van deze waarde (de sporen uit het verleden), in beeld en onder woorden zijn gebracht.

De in dit rapport vastgestelde monumentale waarden hebben vanwege het ontbreken van een juridisch kader, door het ontbreken van een monumentale status, dan ook vooral een signaalfunctie. Met name daar waar er sprake is van een positieve monumentale waarde. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat het voortdurend aanpassen van het gebouw (dat inherent aan de functie is), de aanwezige historische elementen en structuren slechts zeer fragmentarisch bewaard zijn gebleven.

Aan de hand van deze elementen is weliswaar een deel van de bouwgeschiedenis af te lezen, maar de samenhang is inmiddels dusdanig gewijzigd of verminkt dat een hogere waarde niet te verdedigen is.

Omdat het pand wel is gelegen binnen de grenzen van het gemeentelijke beschermde dorpsgezicht, dient nieuwbouw zich wel te voegen binnen de bestaande structuur. Ook de voorgevel van het pand kan omwille van het beschermde dorpsgezicht niet zonder toestemming van het college van Burgemeester en Wethouders worden gesloopt. De precieze eisen die door de gemeente worden gesteld aan nieuwbouw zijn geregistreerd in verschillende verordeningen.

3 BAAC-briefrapport B-11.0430, Hof van Holland.

1

Beknpte historische inleiding

Het Zuid-Hollandse dorp Noordwijk bestaat uit twee kernen die ongeveer een kilometer uit elkaar liggen: Noordwijk-Binnen, dat in de negende eeuw voor het eerst in een geschrift werd vermeld, en Noordwijk aan Zee dat rond de veertiende eeuw ontstond. De aanduiding van de kern met de toevoeging *Binnen* houdt verband met de vijf waterlopen die kern omsluiten. Het dorp was lang alleen toegankelijk via bruggen over deze waterlopen. De vijf belangrijkste werden in 1573 wel de vijf heilige bruggen gemoed. In verschillende zestiende- en zeventiende-eeuwse keuren werd de kern aangeduid met *binnen de vyf bruggen*.

De eerste concrete vermelding van bebouwing is op een lijst van het Utrechtse bisdom, waar Noordwijk in het jaar 800 deel van uitmaakt. Hierin staat vermeld: *'In Nortgho mansus VII'*, hetgeen zoveel betekent als *In Noordwijk zeven boerderijen*. Aangenomen wordt dat deze zich aan de huidige Voorstraat in Noordwijk-Binnen hebben bevonden.⁴ In de tweede helft van de negende eeuw of aan het begin van de tiende eeuw werd ter ere van schutsheilige Jeroen, de Schotse monnik die zich rond 851 in Noordwijk vestigde en op 17 augustus 856 door de Noormannen werd onthoofd, een kapel opgericht. De relieken van Jeroen, het hoofd uitgezonderd, werden in de tiende eeuw overgebracht naar de abdij van Egmond.

In de veertiende eeuw ontwikkelde Noordwijk-Binnen zich tot een belangrijk dorp dat, in vergelijking met de dorpen in de directe nabijheid, stedelijke trekken kreeg. Niet in de laatste plaats omdat het dorp als bedevaartsoord opkwam nadat in 1311 bij het plaatsen van een nieuw altaar in de kerk het hoofd van de schutsheilige Jeroen werd gevonden. Direct na deze spectaculaire vondst begonnen spontaan de klokken te luiden en vond een wonderbaarlijke genezing plaats. Uit dankbaarheid werd besloten ieder jaar op 17 Augustus een processie te houden waarbij de schedel door het dorp zou worden rondgedragen. Het verhaal van de genezing en de jaarlijkse processie zorgde voor een toestroom van pelgrims hetgeen een belangrijke economische stimulans voor het dorp was, en zorgde dat het dorp groeide.⁵ In 1397 werden door de bestuurders van Noordwijk-Binnen, tegen betaling, stadsrechten aangevraagd aan graaf Albrecht van Beieren die deze in 1398 verleende. In 1399 werden stadsrechten op verzoek van het bestuur de rechten weer ingetrokken. Als officiële reden werd opgegeven dat de aanvragers niet eendrachtig gerechtigd waren, maar de financiële consequenties die de stadsrechten met zich meebrachten zullen de daadwerkelijke reden zijn geweest.⁶ De ontwikkeling van Noordwijk-Binnen nam een vlucht toen het in 1429 door Bisschop Zweder van Utrecht de status van bedevaartsoord kreeg toegekend. Een rampzalige brand die in 1450 een groot deel van de kern verwoestte remde de ontwikkeling van het dorp.

4 Zie ook Hilten, W. 1983: p. 10.

5 J. Salman, H. Salman, W. Hekkens: 2011, p. 414.

6 J. Salman, H. Salman, W. Hekkens: 2011, p. 64.

Noordwijk-Binnen werd in de zestiende eeuw een belangrijk centrum van kruidenteelt die plaatsvond op de zandgronden rondom de kern, en mede gestimuleerd werd door de in 1575 gestichte Leidse Universiteit. Vanaf de zeventiende eeuw kwam hier ook de bollenteelt bij toen bleek dat de zandgronden uitermate geschikt bleken te zijn voor de teelt van allerlei zeer gewilde – en dus kostbare – bloembolgewassen.⁷

Afb. 01 De kern Noordwijk-Binnen op een uitsnede van de kaart die in 1615 door Balthasar Florisz werd vervaardigd. In de rode cirkel de locatie van de panden Voorstraat 79-81.

Tot in de twintigste eeuw was Noordwijk-Binnen de meer welvarende van de twee dorpskernen. De ontwikkeling van het vissersdorpje Noordwijk aan Zee tot mondaine badplaats, die vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw werd ingezet, maakte namelijk dat er een verschuiving plaatsvond. Noordwijk aan Zee groeide uit tot de belangrijkste economische basis van het dorp, "Zee" én "Binnen", dat zich sinds de jaren '70 van de twintigste eeuw profileert als Bloemenbadplaats.

⁷ Kloos, J., 1928 (herdruk 1986): p. 206.

2 Beschrijving

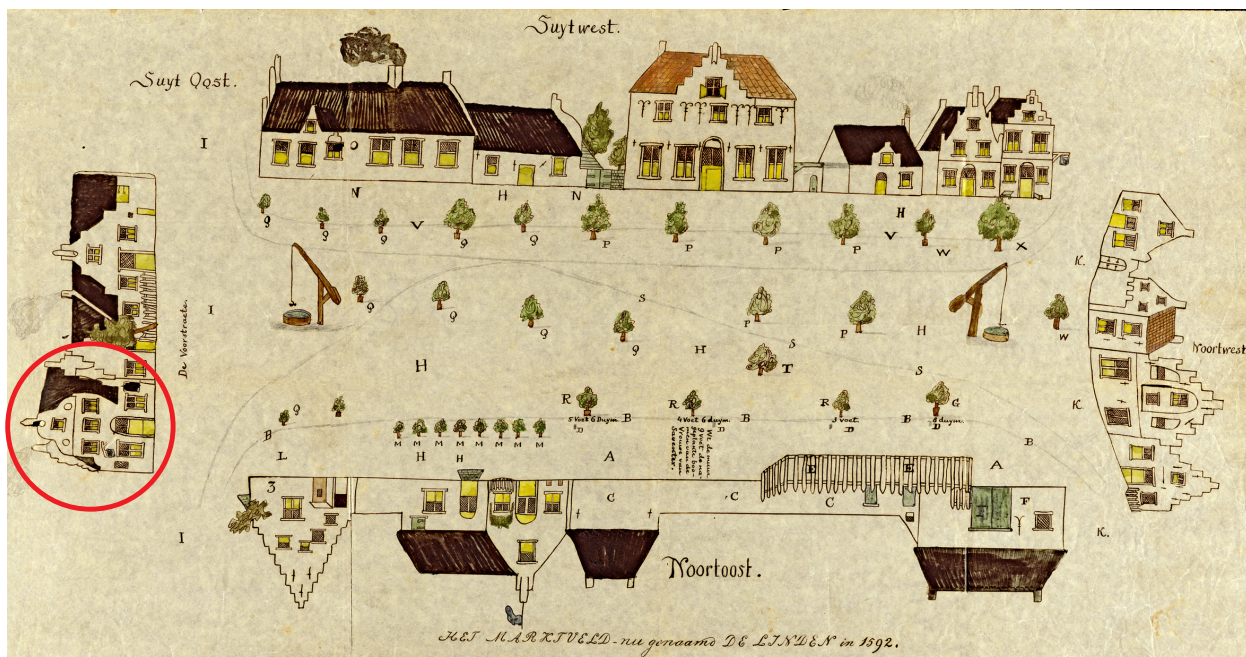
2.1 Bouwgeschiedenis, structuur en situering⁸

Voorstraat 79-81, beter bekend als *Hof van Holland*, is gelegen in de zuidelijke gevelwand van de oudste, en meest representatieve straat van de dorpskern Noordwijk-Binnen. Het terrein waarop het staat grenst aan de achterzijde aan de Offemweg. De Voorstraat maakte deel uit van de Heerenweg die de dorpen Noordwijk en Katwijk verbond. Tot in de twintigste eeuw werden het noordelijk en het zuidelijk deel van de Voorstraat veelal apart benoemd. Hof van Holland bevindt zich vrijwel in het midden, schuin tegenover het middeleeuwse marktplein dat al aan het einde van de zestiende eeuw als Lindenplein wordt aangeduid.

Afb. 02 Het Lindenplein en omgeving op een satellietopname. (Bron: Google-maps). De rode omtrek is het huidige complex Hof van Holland. A) Lindenplein, B) Oude Jeroenskerk en C) de locatie van het voormalige weeshuis/raadhuiscomplex waar vanaf 1628 de vierschaar samenkam.

Het huidige complex van bouwdelen wordt gevormd door een voorbouw die bestaat uit de samenvoeging van twee panden: Voorstraat 79 (links) en Voorstraat 81, en enkele (recente aan/achterbouwen). Omwille van de leesbaarheid wordt beschrijving gesplitst. De kelder en begane grond van de twee panden worden afzonderlijk beschreven, de verdiepingen vormen één geheel en

Afb. 03 De plattegrond van Aertsz. uit 1592, in de rode cirkel Voorstraat 81.

Afb. 04 Uitsnede uit de kaart.

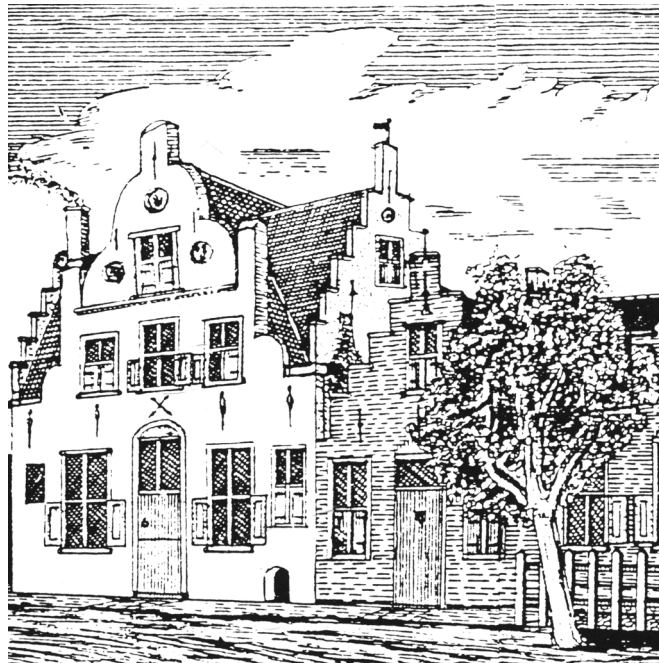
worden als zodanig beschreven. De recente aan- en uitbouwen worden niet beschreven. De beschrijving vangt aan met Voorstraat 81, het oudste deel van het complex.

De bouwgeschiedenis van Voorstraat 81 voert ver terug. Volgens de lokale geschiedschrijver Kloos, in een artikel uit 1910, werd het in de veertiende eeuw gebouwd door Noordwijkse edellieden. In hoeverre deze informatie klopt, is helaas niet te verifiëren omdat onbekend is welke bronnen Kloos voor zijn artikel raadpleegde. Toch is het geen wilde hypothese. Noordwijk-Binnen ontwikkelde zich in de veertiende eeuw tot een belangrijk dorp in de regio, met stadse trekken, en er woonden aanzienlijke personen. In 1398 werden zelfs stadsrechten verleend, maar omdat de aanvragers hiertoe niet gerechtigd bleken te zijn, werden de rechten in het jaar daarop weer ingetrokken. Gelet op de prominente plek, in de directe nabijheid van het marktterrein en de middeleeuwse Oude Jeroenskerk, valt niet uit te sluiten dat het gebouw direct al in steen werd opgetrokken. Maar hoe het pand er toen uit heeft gezien is onbekend.

Vanaf de vijftiende eeuw zijn er meer concrete gegevens bekend over het pand. In de vijftiende en zestiende eeuw werd namelijk in het gebouw door de vierschaar recht gesproken over de ambachtsheerlijkheid Noordwijk. Dit wijst erop dat het gebouw een belangrijke plaats in de dorpsgemeenschap innam.

Dankzij een proces dat in 1592 door Wilhelmina van Schagen werd aangespannen tegen de baljuw, schout, gezworenen en de Heer van Noordwijk weten we enigszins hoe het gebouw er in deze tijd uitzag. Als processtuk werd een plattegrond gemaakt (door landmeter Simn Aerntsz.) die het plein en de omringende bebouwing laat zien.⁹ Later heeft Kloos, op basis van deze plattegrond, de bekende pentekening gemaakt van Voorstraat 81 en de panden rechts daarvan.¹⁰

Afb. 05 De door Kloos vervaardigde tekening van Voorstraat 81.

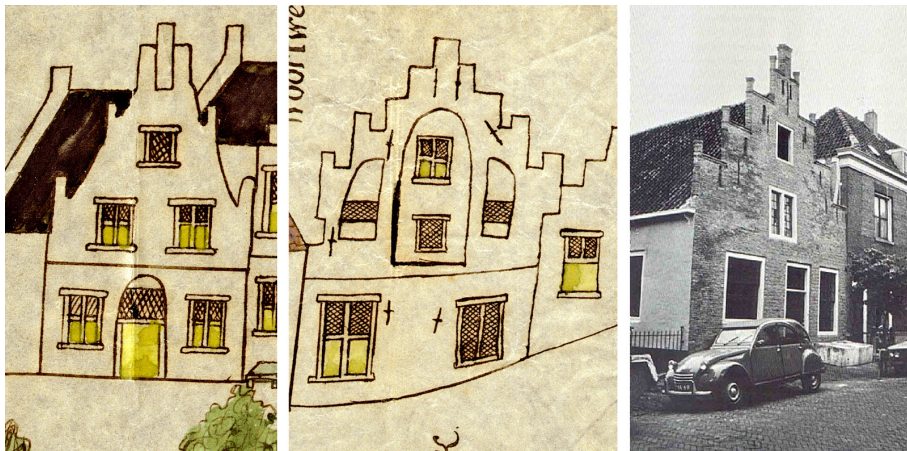

8 De tekst voor deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op: Kloos, 1910, Van Hilten, 1984 en Hekkens, 2003.

9 Het proces handelde over een aantal bomen die, volgens Van Schagen, onterecht door het dorpsbestuur waren gerooid. De bomen waren in opdracht van Van Schagen gepland.

10 Deze tekening wordt doorgaans abusievelijk als zestiende eeuws aangeduid.

Afgaande op de tekening uit 1592 kan, met enige voorzichtigheid, gesteld worden dat het gebouw in de vijftiende eeuw zal zijn vernieuwd, mogelijk na de zware brand van 1450 die een groot deel van de dorpskern verwoestte. Het deels onderkelderde witte gebouw links op de tekening betreft de voorganger van het huidige Voorstraat 81. In één oogopslag is duidelijk dat het een gebouw was met een zeer opvallende en rijke architectuur. Het had een rechthoekige plattegrond, haaks op de straat en bij het voorste deel van het gebouw waren ook de zijgevels, evenals de voorgevel, als trapgevel opgetrokken. Een aanwijzing voor de vermoedde vijftiende-eeuwse bouwtijd zijn de twee merkwaardige verticale elementen bij de voorgevel. Dergelijke architectonische elementen, pinakels, zijn kenmerkend voor de vijftiende eeuw. De twee op de tekening waren de laatste overgebleven van een hele reeks, vergelijkbaar met de (gereconstrueerde) pinakelreeks op de gevel van Voorstraat 19-21. Op de plattegrond van Aerntsz. zijn nog twee van dergelijke gevels te herkennen. Het zoldervenster werd omringd door drie oculi (wellicht met portetten) die hoogstwaarschijnlijk in natuursteen uitgevoerd zijn geweest. De getrapte zijgevels waren beduidend soberder. De pinakels zorgden voor een rijke architectuur, en benadrukten de welgesteldheid van de eigenaar. Het waren immers kwetsbare, onderhoudsgevoelige elementen die geen enkel doel dienden anders dan verfraaiing. Met uitzondering van de twee op de tekening werden alle pinakels in de zestiende eeuw verwijderd, en de geveltrappen met baksteen opgevuld.¹¹ Om de gevel nog enig cachet te geven werden de opvullingen met een ronding uitgevoerd en de gevel van een pleisterlaag voorzien.

Afb. 06 Voorbeelden van topgevels met pinakels: uitsneden uit de plattegrond van 1592 en de gereconstrueerde voorgevel van Voorstraat 19-21.

Aan het einde van de zestiende eeuw werd het pand bewoond door de baljuw van Noordwijk: Jacob van der Moelen. Zijn zoon Pieter van der Moelen liet het gebouw in 1609 verbouwen. De aard van deze verbouwing is onduidelijk. Kloos meldt, ten onrechte, dat het pand een lijstgevel kreeg. Dergelijke gevels worden pas in de achttiende eeuw toegepast. Wanneer negentiende eeuws fotomateriaal wordt bekeken, valt op dat de gevelindeling deels valt te herleiden naar de reeds besproken tekening van Aerntsz. Hieruit kan geconcludeerd worden dat bij de verbouwing van het vijftiende-eeuwse pand in 1609 historische bouwmassa bewaard zal zijn gebleven. In ieder geval de oude kelder, deze is thans nog aanwezig.

¹¹ De voorganger van het huidige pand Kerkstraat 2/4 had ook een dergelijke vermaakte trapgevel. Zo blijkt uit historisch beeldmateriaal.

Na het gereedkomen van de verbouwing werd een natuurstenen gevelsteen geplaatst met daarop het familiewapen van Van der Moelen. Inpandig, op balkconsoles, liet Pieter van der Moelen het familiewapen eveneens verwerken. Ook het wapen van de Heren van Noordwijk werd met gepolychromeerd houtsnijwerk op consoles verwerkt.

Afb. 07 De, inmiddels herplaatste, gevelsteen.

Afb. 08 Twee van de gesneden consoles. Het wapen van Van der Moelen en de heren van Noordwijk.

Nadat de vierschaar in 1628 verplaatst werd naar het Raadhuis, op de hoek van de Kerkstraat, bleef het pand aan de Voorstraat tot 1639 in het bezit van de familie Van der Moelen. In genoemde jaar gaat het pand over in andere handen. De nieuwe eigenaar koopt, naar verluidt, ook een jaar later het kleinere linker buurpand aan (Voorstraat 79) dat een steeg langs de linker zijgevel heeft waarmee het achterterrein ontsloten is.

Nadat de panden in de loop van de zeventiende eeuw enige malen van eigenaar zijn verwisseld, werd in 1699 Leendert Cornelis Brelofsberg eigenaar van het geheel. Mogelijk werd niet lang daarna het gebouw uitgebreid met een kolfbaan. Bekend is dat namelijk dat Brelofsberg een partij van 200 baanballen

uit de boedel van zijn overleden schoonvader had genomen. Deze was in 1680 een uitspanning begonnen onder de naam Hof van Holland, aan de Voorstraat 69. Brelofsberg zal dus niet alleen de baanballen hebben overgenomen, maar ook de naam Hof van Holland.

In de achttiende eeuw vond een verbouwing plaats waarbij de bekende gewitte lijstgevels werden opgetrokken, en mogelijk tegelijk de steeg werd overbouwd. Mogelijk dateren ook de gemetselde wijnrekken in de kelder nog uit deze tijd. Verder is bekend dat het pand (of beter, het complex van gebouwen) met enige regelmaat werd verkocht.

Afb. 09 Een foto die rond het einde van de negentiende eeuw van het complex werd gemaakt.

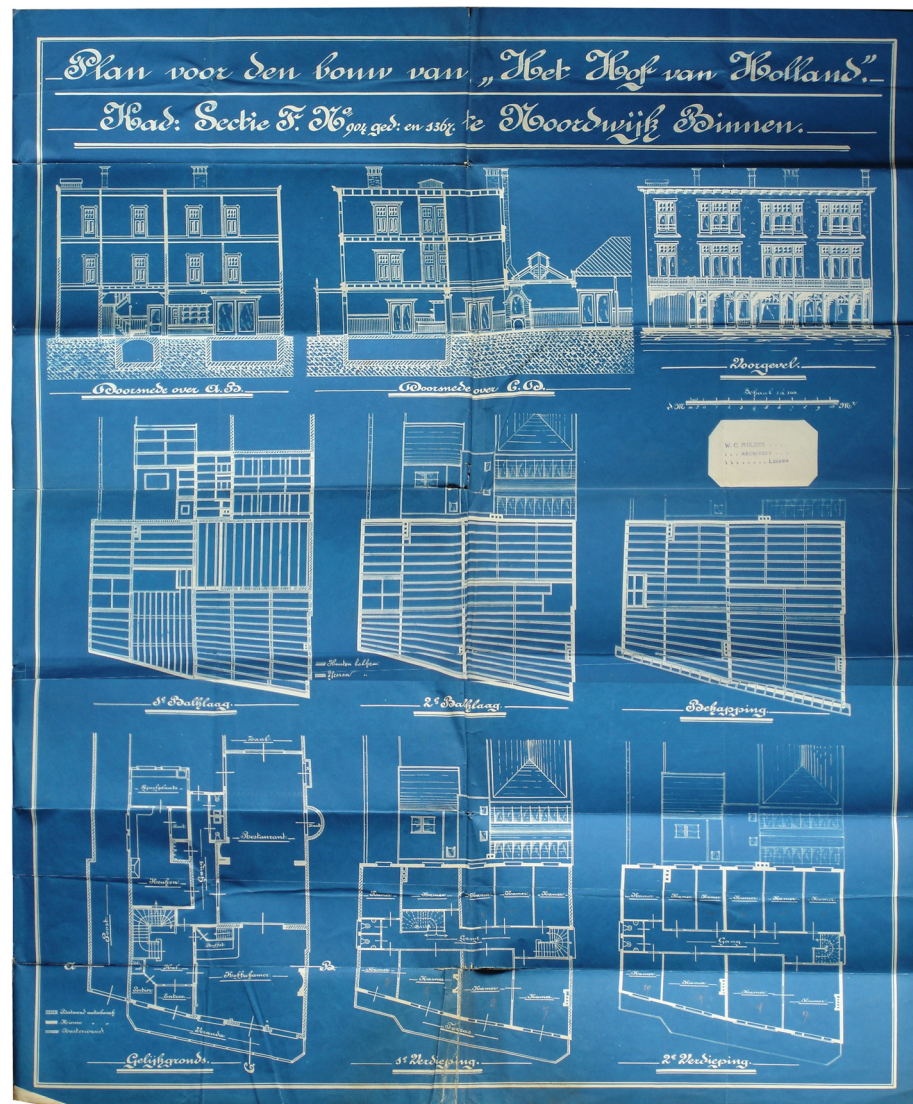
Ook in de achttiende eeuw is er een kolfbaan aanwezig. In 1713 en 1775 is er namelijk sprake van een *huys en erve, stallinge voor paarden, koeyen en een kolfbaan, mitsgaders een tuijn daar agter aan*.¹² Waar deze kolfbaan zich heeft bevonden is niet duidelijk.

Tussen 1832 (het jaar waarin de eerste kadastrale kaart werd vervaardigd) en 1909 werd de huidige Ridderzaal gebouwd.

Het Hof van Holland werd in 1908 aangekocht door de Leidse restauranthouder Zemrowsky die het in hetzelfde jaar liet verbouwen. De entree bevond zich nagenoeg centraal in het voorgevelfront, en kwam uit op een vestibule waarachter zich een gang bevond. De opkamer werd gesloopt, en het keldergewelf afgetopt. De hierdoor ontstane grote ruimte werd in gebruik genomen als *restaurantiezaaltje*. De daarachter liggende ruimte werd verbouwd tot *koffiekamer*. Door het verwijderen van een plafond was hier de samengestelde balklaag zichtbaar geworden, en men besloot deze in het zicht te laten. De koffiekamer en het restaurant werden verbonden door glasdeuren. Een nieuwe trap werd geplaatst en de indeling van de verdieping gewijzigd. Vermoedelijk werden bij deze verbouwing ook de vensters en deuren in huidige Ridderzaal aangebracht. Deze zaal was nu vanuit de koffieruimte en de binnenplaats toegankelijk.

12 Van Hilten, 1984; p. 14.

Helaas brak in 1909 brand uit in het gebouw, waarna een algehele renovatie plaatsvond waarbij naar het zich laat aanzien alleen de kelder en bouwmuren bewaard bleven. Het ontwerp van de verbouwing werd geleverd door de Leidse architect Mulder. De zij- en achtergevels van de bouwdelen werden hoger opgetrokken, waarna een plat dak werd aangebracht. Maar ook bij deze verbouwing bleef de inpandige structuur, gevormd door de bouwmuren, behouden, zoals ook nu nog te zien is aan de ritmiek van de vensteropeningen in de voorgevel. In de voorgevel bleef rechts op de begane grond mogelijk ouder muurwerk behouden, zo blijkt uit de bouwtekening. De voorgevel van het linkerdeel en de verdiepingen werd geheel nieuw opgetrokken. Vóór het gebouw werd een veranda gebouwd. Een aardige vondst waren de verwijderbare onderpanelen bij de grote schuifvensters op de begane grond. Als de ramen omhoog geschoven waren, kon vanuit de koffiekamer de veranda betreden worden.

Afb. 10 De blauwdruk van de ontwerp-tekening uit 1909.

Afb. 11 Eén van de onderpanelen.

De hoofdentree van het gebouw werd verplaatst naar Voorstraat 79. Door het verplaatsen van de entree werd het beschikbare vloeroppervlak vergroot. Het *restaurantiezaaltje* werd vermaakt tot koffiekamer, en de oude koffiekamer verbouwd en vergroot. Deze ruimte werd in gebruik genomen als restaurant. Zowel in de koffiekamer als in het restaurant werden nieuwe stookplaatsen aangebracht. Respectievelijk tegen de rechter- en linker bouwmuur.

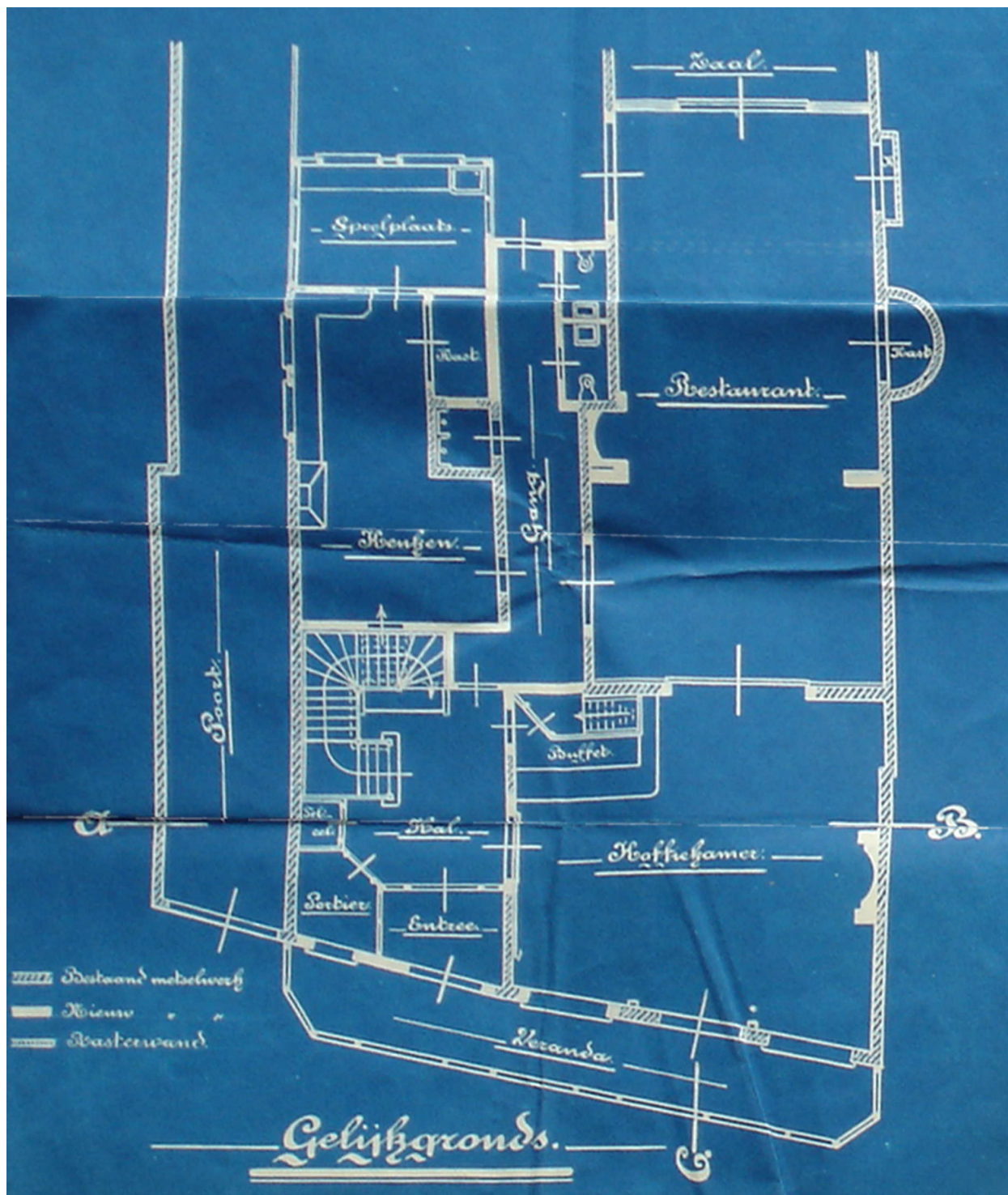
Zeer fraai was het legraam dat voor het restaurant werd bedacht. Het daglicht werd door gebrandschilderd glas-in-lood gefilterd waarvan de tekens van de dierenriem het thema vormden.

Op basis van de bouwtekeningen kan worden verondersteld dat de moerbalken van het oude baljuwhuis werden vervangen door ijzeren balken. In hoeverre deze wijziging daadwerkelijk is doorgevoerd, kon nog niet worden vastgesteld. Wel werden de gesneden consoles verplaatst naar Voorstraat 79.

De begane grond van Voorstraat 79 werd ingericht als entree/receptie. Vermoedelijk bevond zich hier al de trap die in 1908 nieuw werd geplaatst. Achter de receptie bevond zich, evenals thans het geval is, het hart van het bedrijf. De keukens en werkplaatsen. Deze werden van het restaurant gescheiden door de gang.

In de receptie werd een nieuwe samengestelde balklaag aangebracht, vermoedelijk om de fraaie gesneden consoles een waardige plaats te geven. Ook de gevelsteen uit 1609 werd in de receptie ingemetseld.

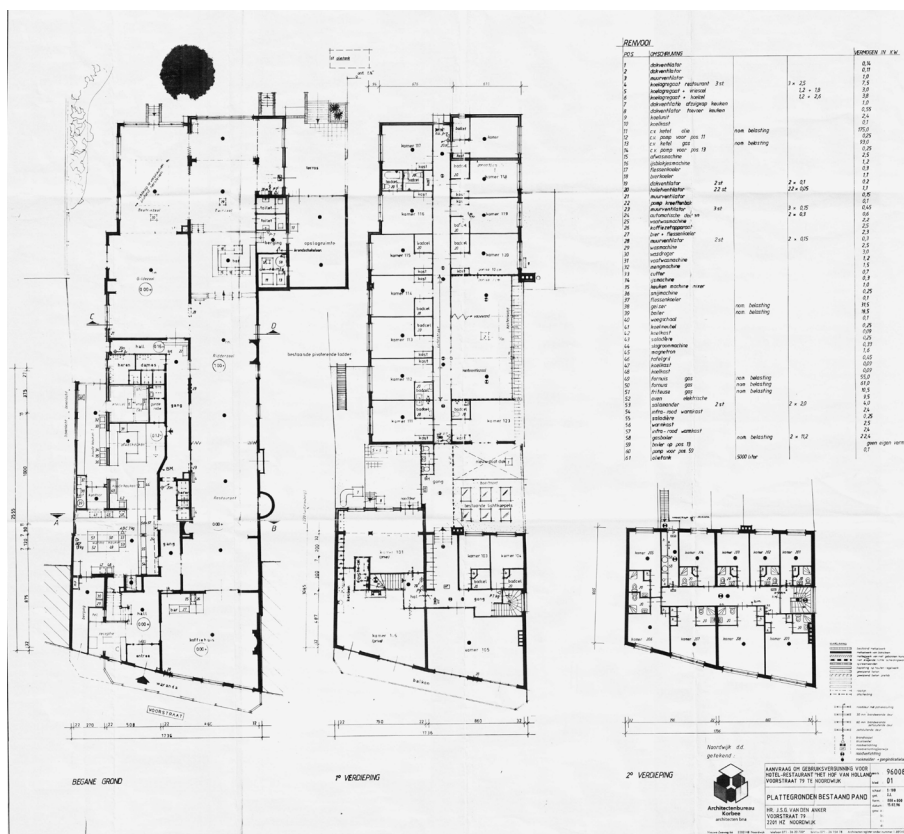
Op de verdiepingen werden door het plaatsen van Brabantse wandjes nieuwe kamers gemaakt.

Afb. 12 De plattegrond van de begane grond in 1909. Met arceringen is het muurwerk aangegeven dat bij de verbouwing behouden zou blijven.

Afb. 13 Doorsnede van het pand in 1909.

Afb. 14 De meeste recente plattegrond van het complex.

In de loop van de twintigste eeuw werd met regelmaat het pand aan de eisen van de tijd en gebruik aangepast, en uitgebreid. Onder meer door het bebouwen van de binnenplaats.

- De structuur van het huidige gebouw

Het gebouw heeft een onregelmatige gevormde plattegrond, die het gevolg is van latere aan- en uitbouwen. De meest raadselachtige is de uitbouw aan de rechter zijgevel die op de bouwtekening uit 1909 al staat aangegeven. Onduidelijk is de functie hiervan.

De huidige structuur van de gehele begane grond gaat grotendeels terug tot 1909, het jaar waarin de grote verbouwing na de brand plaatsvond. Maar zoals vermeld bleef tijdens deze verbouwing de oudere hoofdstructuur, gevormd door de bouwmuren, grotendeels gehandhaafd. Met enige moeite zijn de verschillende oudere bouwdelen te herkennen. Het deel rechts van de receptie (inclusief een deel van de diepe gang) betreft Voorstraat 81, thans koffiekamer met bar, het restaurant en de Ridderzaal.

De receptie bevindt zich in het later aangekochte Voorstraat 79, links daarvan de overbouwde poortdoorgang die toegang gaf tot het achterterrein.

2.2 Constructies

De constructies in het pand gaan grotendeels schuil achter afwerkingen zoals recente verlaagde plafonds en/of oudere stucplafonds. In *Voorstraat 81* is volgens de bouwtekening sprake van een samengestelde balklaag die gevormd wordt door twee ijzeren balken (haaks op straat) en houten kinderbinten. Door afwerkingen kon dit niet worden nagegaan. Ook in de *Ridderzaal* konden de constructies niet worden waargenomen. De constructie van het platte dak is vanzelfsprekend recent.

De verdiepingsvloer van *Voorstraat 79* is aan de straatzijde gespijkerd op de samengestelde balklaag die in 1909 werd geplaatst. Het overige deel is door afwerkingen aan het zicht onttrokken. In de keuken kon worden vastgesteld dat de verdiepingsvloer is gespijkerd op een enkelvoudige balklaag die in de bouwmuren is opgelegd. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze balklaag van vóór 1909 dateert.

De overige balklagen (vloeren en dak) bestaan uit hoge grenenhouten balken die evenwijdig aan de voorgevel zijn opgelegd. Er zijn geen afwerkingen aangetroffen zodat geconcludeerd kan worden dat deze altijd aan het zicht zijn onttrokken geweest.

Afb. 15 Het voorgevelfront
(Bron: Van Reissen).

Afb. 16 Opname van de
achtergevel.

2.3 Het exterieur

Omdat het exterieur, en dan met name de voorgevel, vrijwel ongewijzigd zal blijven wordt deze hier slechts op hoofdpunten beschreven. Een aardig gegeven is het feit dat de ritmiek van de voorgevel wordt bepaald door de nog aanwezige historische bouwmuren en de voormalige steeg.

Het drielaags *voorgevelfront* is op de begane grond afgewerkt met een betegeling waarin de naam van het hotel is opgenomen. De veranda is vernieuwd. Het gevelfront wordt afgesloten middels een forse houten gootlijst.

Fraai zijn de vensters met schuiframen op de begane grond. De houten borstwering is demontabel, zodat de koffiekamer en de veranda in open verbinding komen te staan. De meerledige verdiepingsvensters zijn kenmerkend voor de bouwtijd, en grotendeels oorspronkelijk.

Het zichtbare deel van de *achtergevel* is voorzien van een gewitte pleisterlaag met schijnvoegen.

Van de *Ridderzaal* is alleen de rechter zijgevel zichtbaar. Het betreft een éénelaags, slordig bepleisterde gevel die met een kunststof goot wordt afgesloten. Het is goed mogelijk dat deze gevel oorspronkelijk een tuinmuur was, en men bij het optrekken van het gebouw deze tuinmuur heeft opgehoogd. Er lijkt zich een horizontale naad in het metselwerk af te tekenen. Teven is duidelijk zichtbaar is dat de vensters later zijn toegevoegd.

2.4 Het interieur, Voorstraat 81

- Kelder

Voorstraat 81 is voorzien van een middeleeuwse (mogelijk vijftiende-eeuwse) tongewelfde kelder. De geboorte van het gewelf bevindt zich op circa 80 centimeter. De kruin van het gewelf, gericht op de straat, zal rond de 2 meter gelegen hebben. De wanden en het gewelf zijn met baksteen opgetrokken met het formaat 23 x 6 x ? cm. De aanwezige dikke, gewitte, pleisterlaag maakte het onmogelijk de bakstenen nader te onderzoeken. In de voorwand bevindt zich de oorspronkelijke (later versmalde) doorgang van waaruit de kelder vanaf de straat toegankelijk was. Of in de wanden ook kaarsnissen zijn opgenomen kon niet worden vastgesteld.

Afb. 17 Opname van de keldervloer.

De keldervloer bestaat uit rode en gesmoorde plavuizen (22 x 22 cm) waaraan het eeuwenlange intensieve gebruik zich duidelijk laat aflezen. De ouderdom van deze vloer kan echter niet worden vastgesteld aangezien dergelijke intensief gebruikte vloeren nogal eens werden hersteld of vervangen, vaak met hergebruikt materiaal.

Opvallend zijn de gemetselde wijnrekken die al aanwezig waren tot het keldergewelf nog niet ingeslagen was. Zij dateren dus van vóór 1908. Het baksteen-

formaat (17,5 x 3,5 x 10 cm) doet een achttiende-eeuwse bouwtijd vermoeden.

De locatie van de keldertrap dateert uit 1908 of 1909. De oorspronkelijke inpandige entree zal zich in de nabijheid van de opkamer hebben bevonden.

Afb. 18 Opname van de wijnrekken.

Afb. 19 Opname van de koffiekamer.

- Begane grond

De indeling bestaat uit de *koffiekamer* tegen de voorgevel en het *restaurant* die middels de doorgang uit 1908 of 1909 in open verbinding met elkaar staan. Via een brede doorgang is vanuit het restaurant de *Ridderzaal* toegankelijk. In de koffiekamer bevindt zich de bar. De opbouw van de bar is recent, de locatie dateert uit 1908/1909. De gemetselde schouwmantel in de koffiekamer behoort tot de verbouwing van 1909. Opvallend is verschil met de schouwmantel in het restaurant, die een veel rijkere vormgeving heeft, en qua vormtaal en materiaalgebruik beter aansluit op de architectuur van de voorgevel. De vermoedelijk ijzeren balken zijn met hout afgetimmerd. De gesneden consoles maken het historiserende plaatje compleet. Dergelijke consoles zijn bij vrijwel alle doorgangen aanwezig.

Afb. 20 Eén van de historiserend vormgegeven consoles. Door het gat rechts is zichtbaar dat een ouder plafond schuilgaat achter het huidige plafond.

Afb. 21 De schouwmantel in de koffiekamer.

Afb. 22 Opname van het restaurant in de richting van de Ridderzaal.

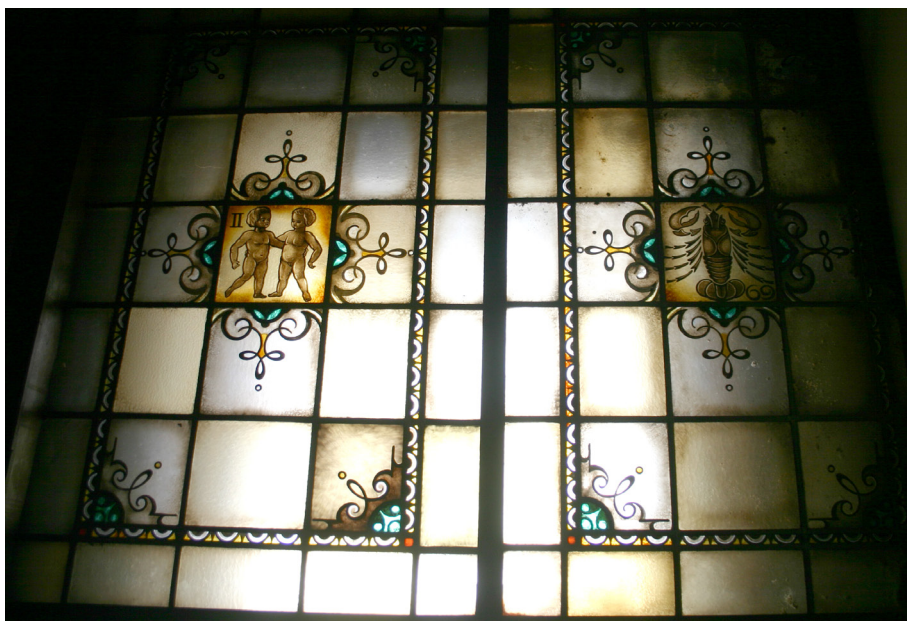
Het fraaie legraam in het restaurant is behouden gebleven, maar heeft aan uitstraling ingeboet omdat de oorspronkelijke lichtstraat in de late twintigste eeuw werd vervangen door een platdak met lichtkoepels.

De *Ridderzaal* is een ongedeelde ruimte die in verbinding staat met de laat twintigste-eeuwse uitbreidingen. Tegen de rechter zijmuur bevindt zich een stookplaats dat die een latere toevoeging betreft. Opvallend zijn de laat negentiende-eeuwse deurkozijnen met glas-in-lood bovenlichten, en de vensters met glas-in-lood ramen (voorzien van medaillons) die uit dezelfde tijd dateren. De gang is voorzien van marmeren tegels in schaakbordpatroon. Deze zal in 1908/1909 zijn aangebracht, hergebruik van materiaal valt niet uit te sluiten.

Afb. 23 De schouwmantel in het restaurant.

Afb. 24 Detailopname van de gangvloer.

Afb. 25 Detail van het legraam.

De zichtbare afwerking van de genoemde ruimtes dateert uit het recente verleden. De "samengestelde balklaag" in de Ridderzaal heeft slechts een decoratieve functie. De balken zijn van kunststof, en hol van binnen. Tijdens het bouwhistorisch onderzoek zijn enkele plafondplaten gelicht en kijkgaten in recente stucplafonds gemaakt. Het blijkt dat achter deze recente plafonds oudere stucplafonds schuilgaan. Het zijn stucplafonds met een rieten drager en een zeer eenvoudige vormgeving: alleen een brede band langs de muren.

De deuren op de begane grond kunnen nog uit 1909 dateren. Het is zelfs goed mogelijk dat de kozijnen die vanuit de gang toegang geven tot de keuken een hogere ouderdom hebben, en wellicht tot een negentiende-eeuwse fase behoren.

Afb. 26 Opname van de Ridderzaal in de richting van het achterterrein.

Afb. 27 De rechterzijgevel van de Ridderzaal waarvan wordt vermoed dat het een opgehoogde tuinmuur betreft.

Afb. 28 Voorstraat 79. De trap in de receptie.

Afb. 29 Voorstraat 79. De gedenksteen welke in 1909 werd aangebracht.

Afb. 30 Voorstraat 79. De rechterwand van de overbouwde poortdoorgang.

2.5 Voorstraat 79

- Kelder

Net als Voorstraat 81 is ook Voorstraat 79 voorzien van een kelder, maar deze heeft geen middeleeuwse oorsprong. Mogelijk betreft het een achttiende-eeuwse (of zelfs latere) toevoeging. Het flauwe gewelf en de hoge geboorte wijzen hierop. De kelder is geheel voorzien van een recente betegeling waardoor verdere datering niet mogelijk was.

- Begane grond

De indeling van de *receptie* op de begane grond dateert uit 1908/1909 en wordt bepaald door de fraaie bordestrap. De natuurstenen vloer met schaakbordpatroon loopt door in de gang, en werd in 1908/1909 aangebracht. Het rond-bogige traplicht lijkt een latere toevoeging te zijn. In de wanden van de receptie zijn de historische gedenkstenen ingemetseld.

In het oog springende elementen zijn de fraaie gesneden consoles die uit 1609 dateren.

De *keuken* achter de receptie is geheel voorzien van recente afwerkingen.

De overbouwde steeg heeft een vloer van recente tegels en een plafond van kraaldelen die thans achter een systeemplafond schuilgaat. De wanden zijn grotendeels voorzien van recente tegels. Op de rechterwand is een deel van een oude bepleistering met zwarte geschilderde plint zichtbaar.

Afb. 31 De linker kamer tegen de voorgevel.

Afb. 32 De rechter kamer tegen de voorgevel (kamer 1.05).

Afb. 33 De schouwmantel in deze kamer.

2.6 De verdiepingen

De verdiepingen boven Voorstraat 79 en 81 vormen één geheel en worden ook als zodanig beschreven.

- Eerste verdieping

De indeling van de eerste verdieping is in de late twintigste eeuw gewijzigd door het samenvoegen van enkele kleinere kamers tot grote kamers. Tevens zijn met poriso-stenen badkamers gebouwd, en verlaagde plafonds aangebracht. De drie kamers tegen de achtergevel zijn nog wel te herleiden tot 1909. Deze worden gescheiden door wandjes bestaande uit een houten raamwerk, afgewerkt met stuc op riet.

De zichtbare afwerkingen zijn recent. De oorspronkelijke, eenvoudige stucplafonds zijn boven de verlaagde plafonds bewaard gebleven.

De constructie in kamer 1.05 is evenals de zichtbare balkenconstructie in de Ridderzaal, alleen decoratief van aard. De gemetselde schouwmantel, met accenten van geglazuurde baksteen en tegels, dateert uit de bouwtijd 1909. Op de tegels staan een molen (vermoedelijk als verwijzing naar Van der Moelen) en een klimmende leeuw (als verwijzing naar de heren van Noordwijk).

- Tweede verdieping

De indeling van de tweede verdieping is op een paar punten na geheel te herleiden naar het bouwplan uit 1909.

Ook hier zijn met poriso-stenen badkamers gebouwd, en verlaagde plafonds aangebracht. De zichtbare afwerkingen zijn recent. De oorspronkelijke, eenvoudige stucplafond zijn boven de verlaagde plafonds (gehavend) bewaard gebleven.

Afb. 34 Het oude plafond gaat schuil achter het thans aanwezige systeemplafond. Duidelijk zichtbaar is dat het wandje waar de leidingen doorheen steken uit stuukwerk op riet bestaat.

2.7 De tuilmuren

Op het achterterrein, grenzend aan de Offemweg, bevinden zich enkele (restanten van) oude tuilmuren. Deze muren corresponderen met de perceelsgrenzen van noordelijk gelegen percelen op oudste kadastrale kaart (1832). Het is dus goed mogelijk dat de muren van vóór 1832 zullen dateren. Evengoed is het lastig de ouderdom van de tuilmuren te bepalen omdat zij meerdere malen hersteld zijn, en omdat voor het optrekken van het muurwerk secundair materiaal werd gebruikt. De gebruikte mortel is een aanwijzing voor een zekere ouderdom.

Afb. 35 t/m 37 De tuilmuren op het achterterrein.

3 Waardering

3.1 Algemeen

Een (cultuur)historische waardestelling is geen dictaat. Naarmate (cultuur)historische waarden hoger zijn, zal men wél met meer kracht van argument – mede vanuit andere overwegingen – moeten verdedigen dat men ze wil aantasten.¹³ De door BAAC aan de hand van de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek opgestelde waardering is een zo objectief mogelijke waardering, uitsluitend gebaseerd op de gegevens die in deze rapportage zijn gepresenteerd. Omdat niet alle onderdelen van het gebouw niet geheel in het zicht konden worden gebracht heeft de hier vermelde waardering een voorlopig karakter.

3.2 Waarderingsmethodiek

De in deze rapportage opgestelde waardering en de waardestelling is zo objectief mogelijk gegeven, zoals reeds aangegeven in de inleiding, waarin uitvoerig ingegaan wordt op het begrip monumentale waarde. De waardering vloeit voort uit een toetsing van vijf in de richtlijnen bouwhistorisch onderzoek genoemde facetten: algemene historie, stedenbouw, architectuurgeschiedenis, bouwhistorie en gebruiksgeschiedenis. In de waardenstelling worden de verschillende onderdelen van het object, vanuit de waardering, getoetst op de mate van zeldzaamheid en gaafheid (authenticiteit).

- Hoge monumentale waarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied. (bijzonder of uitzonderlijk).
- Positieve monumentale waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied. (basiswaarde).
- Indifferente monumentale waarde: van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object.
- Geen monumentale waarde: jonger dan vijftig jaar

¹³ Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek 2009.

3.3 Waardedefinities

Omdat de vertaalslag van de vastgestelde monumentale waarde naar praktische handvaten in het kader van voorgenomen ingrepen wat eenvoudiger te maken, heeft BAAC er voor gekozen om in deze paragraaf inhoud te geven aan de begrippen hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. Dit met het doel de planvormer en plantoetsers op één lijn te brengen ten aanzien van de interpretatie van de door BAAC vastgestelde waarden.

■ Hoge monumentale waarde

Voor onderdelen waaraan hoge monumentale waarde is toegekend, geldt dat er bij het maken van verbouwingsplannen, vanuit bouwhistorisch oogpunt, gestreefd moet worden naar het volledig behoud er van. Aanpassingen van hoog gewaardeerde onderdelen zijn alleen te billijken wanneer daarmee de bestaande monumentale waarde, of de beleving daarvan, onaangetast blijft of wordt versterkt. In zeldzame gevallen is verstoring van hoog gewaardeerde onderdelen mogelijk door toevoeging van een op zichzelf kwalitatief hoogwaardige aanvulling. Algemeen geldt dat noodzakelijk geachte ingrepen met zorg moeten worden uitgevoerd waarbij in principe de architectuur van het gebouw maatgevend is.

■ Positieve monumentale waarden

Voor onderdelen waaraan positieve monumentale waarde is toegekend, geldt dat er bij het maken van verbouwingsplannen, vanuit bouwhistorisch oogpunt, gestreefd moet worden naar zoveel mogelijk behoud er van. Aanpassingen van positief gewaardeerde onderdelen zijn omwille van de bouwhistorie alleen te billijken wanneer het karakter en de monumentale waarde van het geheel blijven bestaan of eventueel worden versterkt (bijvoorbeeld door restauratie).

■ Indifferente monumentale waarde

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen zwaarwegende argumenten om het behoud van indifferent gewaardeerde elementen na te streven. Wijzigingen of zelfs sloop behoren doorgaans tot de mogelijkheden.

■ Geen monumentale waarde

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen argumenten om het behoud van indifferent gewaardeerde elementen na te streven. Wijzigingen of zelfs sloop behoren zonder voorbehoud tot de mogelijkheden en kunnen zelfs een positief effect hebben op de beleving van de monumentale waarde van het gebouw als geheel.

3.4 Waardering

3.4.1 Algemene historische waarde

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de algemene historische waarde van een complex inzicht moet worden verkregen in de status van vier te onderscheiden componenten die aan de maatschappelijke ontwikkelingen te verbinden zijn. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of in het complex één of meerdere van de componenten tot uitdrukking komen, en zo ja, in welke mate en hoedanigheid. Dit is geen eenvoudige opgave, omdat binnen de componenten veelal sprake is van verschillende (maatschappelijke) aspecten die als het ware op een hoop zijn geveegd en omdat concrete definities van de gehanteerde begrippen ontbreken. De eerste component wordt gevormd door de culturele, sociaaleconomische en geestelijke ontwikkeling. De tweede door de geografische, landschappelijke en bestuurlijke ontwikkeling. De derde component betreft de (technische en) typologische vooruitgang binnen het maatschappelijk kader. De laatste component, in deze rapportage samengevoegd met de voorgaande, behelst de innovatieve waarde dan wel het pionierskarakter.

Alvorens over te gaan tot het toetsen van het pand, wordt inhoud gegeven aan de gehanteerde begrippen. De inhoud is bepaald door BAAC en niet ontleend aan de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.

- Onder *culturele ontwikkeling* wordt in dit kader verstaan de ontwikkeling van veronderstellingen, opvattingen, waarden, normen en de materiële uitdrukking daarvan door een samenleving of een groep daarbinnen. De ontwikkeling van menselijke activiteit op tastbare wijze tot uiting gebracht.
- Onder *sociaaleconomische ontwikkeling* wordt in deze rapportage gerekend de ontwikkeling betrekking hebbend op algemene welvaart/vooruitgang.
- Onder *geestelijke ontwikkeling* wordt in deze rapportage verstaan de ontwikkeling van het niet stoffelijke, in dit geval tot uiting gebracht in het materiële; het complex.
- De *geografische ontwikkeling* kan worden gedefinieerd als de betekenis die het gebied heeft voor de door de mens gecreëerde leefomgeving; de wijze waarop het natuurlandschap in cultuurlandschap werd getransformeerd en aan ontwikkelingen in gebruik werd aangepast, zowel in materiële als immateriële zin.
- Onder *landschappelijke ontwikkeling* wordt verstaan de aanpassingen die door de mens gedaan zijn in het landschap ten behoeve van een (nieuw) gebruik.
- Onder *bestuurlijke ontwikkeling* wordt verstaan de ontwikkeling van zeggenschap over een maatschappelijk afgebakend gebied.
- Onder *(technische en) typologische ontwikkeling* op maatschappelijk vlak wordt hier verstaan de ontwikkeling in grondvorm gerelateerd aan de mens/gebruiker (bijvoorbeeld sekse of status) of sociale gebeurtenissen.
- Onder *innovatieve waarde* wordt verstaan de ontwikkeling van nieuwe ideeën en opvattingen, hier met betrekking tot maatschappelijke of op de markt gerichte of strategische vernieuwing.

Het moge duidelijk zijn dat het complex *Hof van Holland* voor Noordwijk van algemeen belang is. Het maakt sinds lange tijd deel uit van de Noordwijkse bebouwing. In eerste instantie als locatie van de vierschaar/baljuwhuis, later als "horeca-etablisement". Beide functies zijn ook te relateren aan de sociaal-economische ontwikkeling en bestuurlijke ontwikkeling van Noordwijk. Met de groei van de samenleving, groeide ook het belang van deugdelijke rechtspraak. Later, eigenlijk al vanaf de bedevaarten in de veertiende/vijftiende eeuw, vormt het toerisme een belangrijke factor voor de samenleving.

3.4.2 Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter) nationale betekenis is.
- Belang van het complex wegens de situering, verbondenheid met de ontwikkeling/uitbreiding van de streek.
- Belang voor het aanzien van de streek, stad, dorp of wijk, en het belang vanwege de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of de bodemgesteldheid.

Het pand maakt deel uit van een beschermd dorpsgezicht en bevindt zich in de directe nabijheid van diverse rijksmonumenten en het Lindenplein. Als zodanig geldt dat het pand van belang is als onderdeel van dit ensemble. Er is duidelijk sprake van de verbondenheid met de ontwikkeling van het dorp. Dit betreft vooral de voorbouw. In eerste instantie als plek waar de vierschaar bijeen kwam, en als woning van de baljuw (Voorstraat 81). Later (in 1699) kreeg het een, wat wij nu zouden noemen, horecafunctie.

Ook vanwege de ligging aan één van de belangrijkste straten, en in de directe omgeving van het historische marktterrein, is het gebouw van belang. Dit wordt nog eens benadrukt door de kwalitatief hoogstaande architectuur van de voorgevel die zeer gaaf bewaard is gebleven.

3.4.3 Architectonische waarden

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de architectonische waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex voor de geschiedenis van de architectuur
- Belang van het complex voor het oeuvre van de architecten
- Belang vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteit van het ontwerp en de ornamentiek
- Belang vanwege de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur)

De architectonische waarde van het pand is hoog vanwege de kwaliteit van het exterieur. Deze kan als kenmerkend worden gezien voor een dergelijk hoogstaand, luxe etablissement in het begin van de twintigste eeuw. De interieurafwerking uit deze tijd (1908/1909) is gehavend bewaard gebleven, maar van belang vanwege de algehele samenhang. Meer specifiek gaat het hier om de glas-in-lood vullingen, de schouwmantel in het restaurant en de trap.

3.4.4 Bouwhistorische waarden

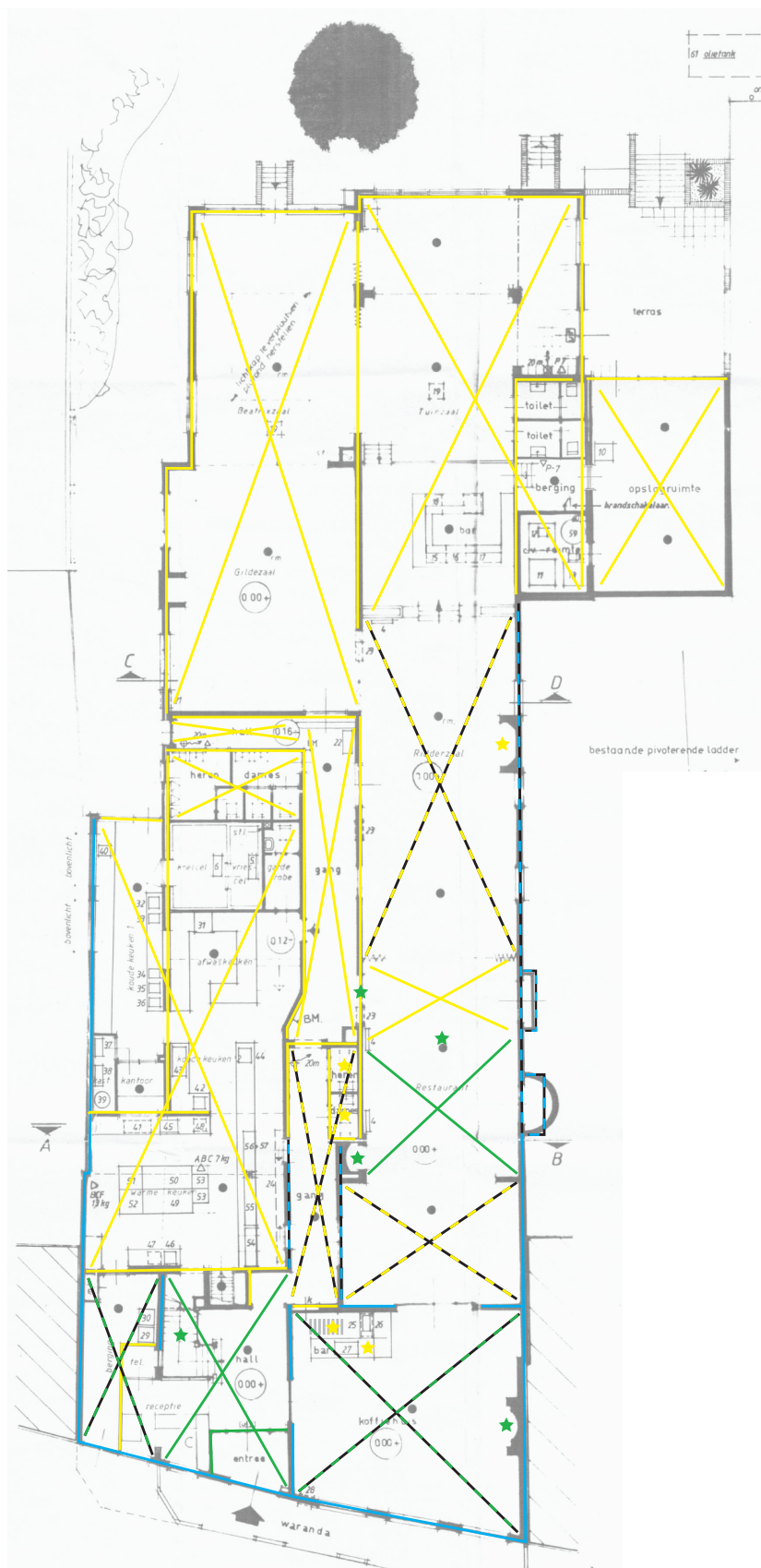
In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de bouwhistorische waarden van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

Het onderzoek heeft aangetoond dat het pand een complex gebouwd archief is en een interessante historische gelaagdheid heeft. De oudste delen van het complex (de kelder onder het baljuwhuis en de bouwmuren van de voorbouw) kunnen terugvoeren naar de tweede helft van de vijftiende eeuw, of mogelijk nog eerder. Het zijn zeer oude relictten, archiefstukken, die inzicht geven in de lokale bouwtradities en –technieken in deze tijd, en de ontwikkeling van de gebouwen die nu Voorstraat 79-81 vormen. In Noordwijk is zeer veel gesloopt zonder documentatie. Dit gegeven maakt dat de historische bouws substantie in het complex Voorstraat 79-81 van grote bouwhistorische waarde is.

3.4.5 Waarden vanuit de gebruikshistorie

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de waarden vanuit de gebruikshistorie van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

De bouwdelen in het complex hebben maar een klein aantal functies gehad (woonhuis, rechtspraak/bestuur en een horecafunctie) hetgeen uniek te noemen is. Ook de naam, Hof van Holland, is al vanaf het einde van de zeventiende eeuw ongewijzigd. Dit maakt dat de waarden vanuit de gebruikshistorie hoog zijn.

Legenda

- Hoge monumentale waarde
- Positieve monumentale waarde
- Indifferente waarde
- Niet waargenomen
- X Gewelf / Balklaag / Kap
- Interieur indeling
- Interieur afwerking
- ☆ Object
- - - Vermoedelijke waarde

Afb. 38 De monumentale waarde geprojecteerd op de meest recente plattegrond: begane grond.

4 Waardenstelling

Algemeen

■ Hoge monumentale waarde

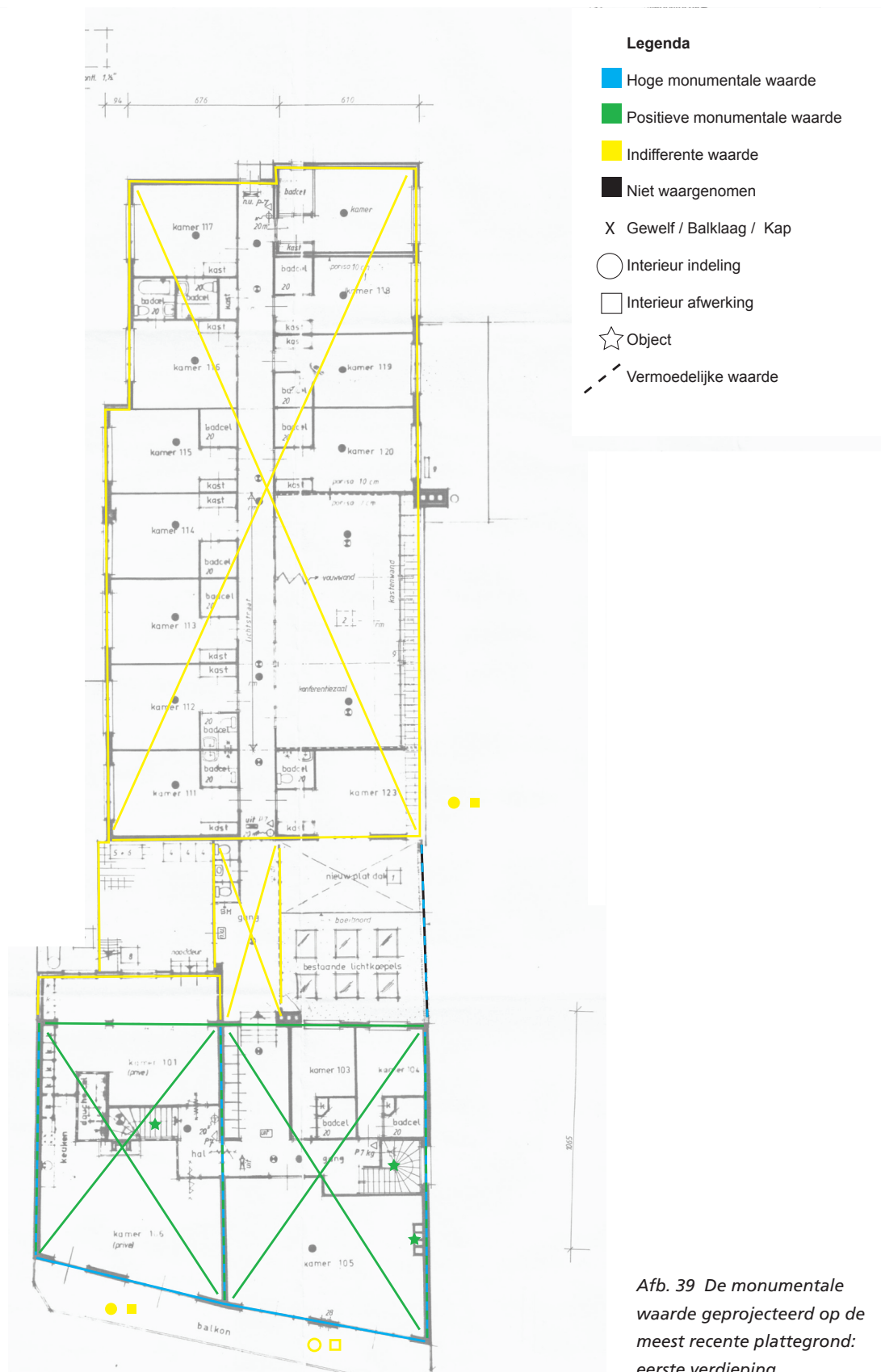
- Het voorgevelfront vertegenwoordigt een hoge waarde vanwege de hoge mate van gaafheid en authenticiteit. Het is een zeldzaam, beeldbepalend onderdeel in de zuidelijke gevelwand van de Voorstraat.
- De steeg langs de linker zijde als structuurbepalend, stedenbouwkundige element.

■ Positieve monumentale waarde

- Aan de aangetroffen vroeg twintigste-eeuwse stucplafonds kan vanwege het veelvoorkomende karakter, en de geringe mate van gaafheid ten hoogste een positieve waarde worden toegekend.
- De restanten van de oude tuilmuren zijn zeldzame, structuurbepalende elementen maar kunnen vanwege de aangetaste authenticiteit hooguit positief worden gewaardeerd.
- De trappen in de voorbouw vertegenwoordigen een positieve waarde vanwege de mate van gaafheid en als beeld- en structuurbepalende onderdelen van de verbouwing uit 1908/1909. Dat aan deze elementen slechts een positieve waarde wordt toegekend houdt verband met het feit dat de interieurafwerking uit deze tijd door latere aanpassingen slechts zeer fragmentarisch bewaard is gebleven.
- Het restant van de achtergevel uit 1909 wordt ten hoogste positief gewaardeerd vanwege het aangetaste karakter.

■ Indifferente monumentale waarde

- Alle zichtbare, recente afwerkingen vertegenwoordigen een indifferente waarde vanwege het veelvoorkomende materiaalgebruik en daarom de geringe mate van uniciteit.
- De recente aan- en uitbouwen vertegenwoordigen een indifferente waarde vanwege het onbeduidende, veelvoorkomende materiaalgebruik waarmee zij gebouwd zijn. Tevens is de architectuur van deze bouwwerken van dusdanig lage kwaliteit dat gesproken kan worden van verstorende toevoegingen.
- De indeling van de verdiepingen dateert nog deels uit de verbouwing van 1909, maar het materiaalgebruik en toepassing is dusdanig algemeen dat er slechts een indifferente waarde aan kan worden toegekend.

Voorstraat 81

■ Hoge monumentale waarde

- Hoge monumentale waarde wordt toegekend aan de bouwmuren van de voorbouw die vanwege de ouderdom een hoge mate van zeldzaamheid vertegenwoordigen. Tevens vertegenwoordigen zij een hoge waarde als onderdeel van de vroegst bekende bouwfase van het baljuwhuis en als belangrijke informatiedragers inzicht geven in de bouwgeschiedenis van het gebouw, het complex en het deel van de Voorstraat waarin het pand gebouwd werd.
- Aan de kelder wordt een hoge waarde toegekend. Dit vanwege het structuurbepalende karakter, en als onderdeel van de vroegst bekende bouwfase van het baljuwhuis. Tevens vanwege de mate van zeldzaamheid, en de samenhang met de overige middeleeuwse kelders in de directe nabijheid.
- De gemetselde wijnrekken vertegenwoordigen een hoge waarde vanwege de mate van gaafheid, zeldzaamheid en omdat zij inzicht geven in de gebruiksgeschiedenis van het pand.
- De keldervloer, vanwege de samenhang met het gebruik van het gebouw, en de mate van zeldzaamheid.

■ Positieve monumentale waarde

- Aan de schouwmantels, het legraam en het overige glas-in-lood in het restaurant kan slechts een positieve waarde wordt toegekend. Dat aan deze elementen slechts een positieve waarde wordt toegekend houdt verband met het feit dat de interieurafwerking uit deze tijd door latere aanpassingen slechts zeer fragmentarisch bewaard is gebleven.
- Aan de delen van de zij- en tussenmuren die bij de verbouwing van 1908/1909 tot stand zijn gekomen kunnen evenals de draagconstructies uit deze tijd, ten hoogste een positieve waarde worden toegekend.

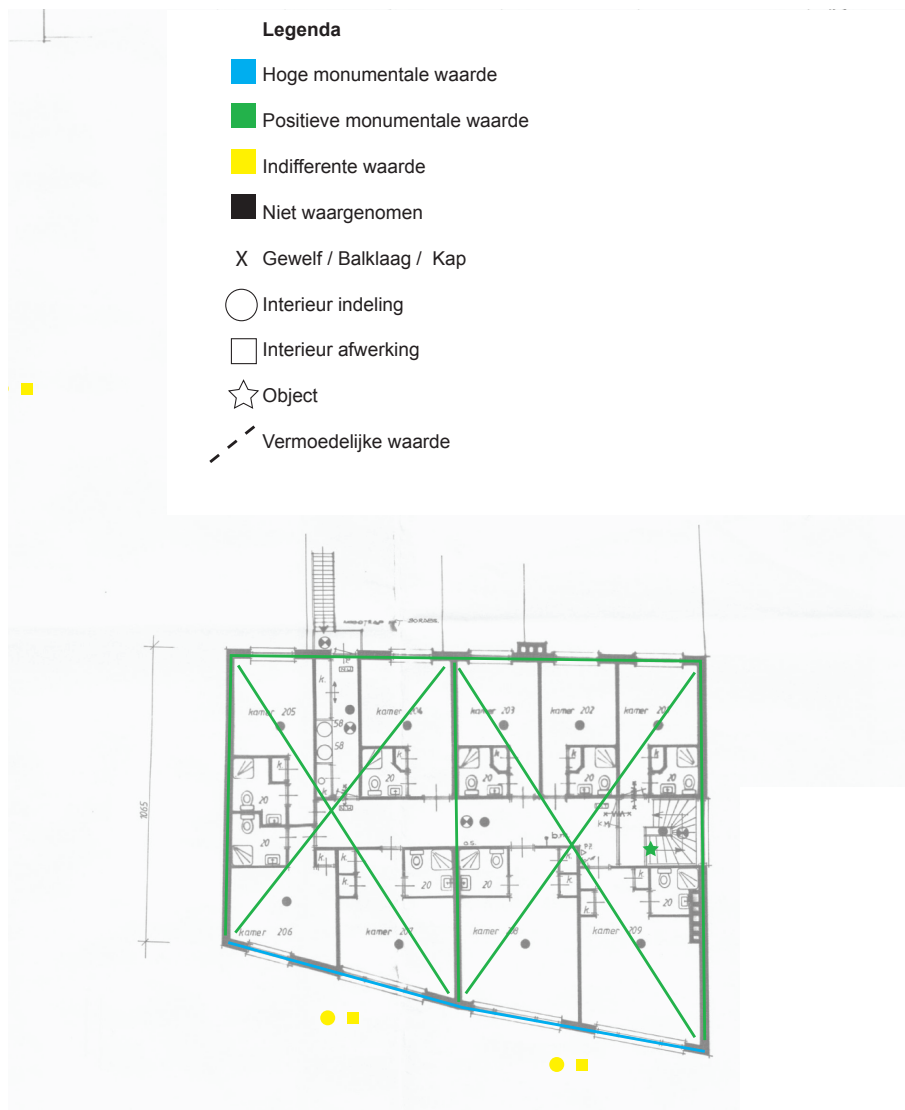
Voorstraat 79

■ Hoge monumentale waarde

- De bouwmuren in de voorbouw vertegenwoordigen een hoge waarde als onderdelen van de vroegst bekende bouwfase, en als belangrijke informatiedragers die inzicht geven in de bouwgeschiedenis van het gebouw, het complex en het deel van de Voorstraat waarin het pand gebouwd werd.
- De consoles en gedenksteden, omdat zij waardevolle bouwfragmenten zijn die inzicht geven in de bouw-, bewonings-, en gebruiksgeschiedenis van het pand.

■ Positieve monumentale waarde

- De samengestelde balklaag, als beeld- en structuurbepalend onderdeel van de verbouwing uit 1909.

Afb. 40 De monumentale waarde geprojecteerd op de meest recente plattegrond: tweede verdieping.

Nader te bepalen

Vanwege de aanwezige afwerkingen kon van een aantal onderdelen de monumentale waarde nog niet worden bepaald. In de waarderingsplattegrond staat de vermoede monumentale waarde aangegeven. Deze is gebaseerd op de gegevens uit de verbouwingsplattegrond van 1909.

Zie verder ook het punt *Adviseringsen en aandachtspunten*.

- De draagconstructies die achter de aanwezige plafonds schuilgaan (koffiekamer, restaurant, Ridderzaal, gang, keuken).
- De restanten van de achtergevels/historische tussenmuren.
- De tegelvloer in de gang.
- De zichtbare zijgevel van de Ridderzaal die mogelijk een opgehoogde tuinmuur betreft.

5 Advisering en aandachtspunten

Uit het bouwhistorisch onderzoek is naar voren gekomen dat Voorstraat 79-81 een zeer interessant historisch complex is. Door de aanwezige afwerkingen kon de bouwgeschiedenis echter niet zeer gedetailleerd worden verteld. Hierbij moet natuurlijk de aantekening worden gemaakt dat de volledige bouwgeschiedenis nooit meer geheel gereconstrueerd zal kunnen worden. In de loop van de tijd is namelijk zeer veel aan het pand verbouwd, met verlies van historisch bouw materiaal.

■ Indien de gelegenheid zich voordoet kan geadviseerd worden de volgende zaken nader te onderzoeken:

- Bij de sloop van (bouw)muren en de restanten van de achtergevels deze voorafgaande aan de sloop nader te onderzoeken. Zij kunnen onder meer bouwsporen bevatten die inzicht geven in de ontwikkeling van het complex. Het is daarnaast niet ondenkbaar dat historische afwerkingen bewaard zijn gebleven. Bij ontleistering dient hier rekening mee gehouden te worden.
- Achter de huidige plafonds kunnen mogelijk oudere constructies schuilgaan. Deze kunnen inzicht geven in de ouderdom en bouwgeschiedenis van het pand.
- Voor het restaurantgedeelte op de begane grond kan het wellicht aardig zijn een kleuronderzoek uit te laten voeren, en de resultaten van dit onderzoek leidend te laten zijn voor de nieuwe kleurstellingen.

■ Bouwfragmenten

In de restaurantzaal (Voorstraat 81) en de Ridderzaal zijn relatief waardevolle elementen aanwezig die niet in situ behouden kunnen blijven. Concreet gaat het over de trappen, de schouwmantels, het aanwezige glas-in-lood, en de kozijnen. Vanuit bouw-, architectuur-, en gebruikshistorisch oogpunt kan geadviseerd worden te onderzoeken of hergebruik van deze onderdelen in de nieuwbouw mogelijk kan zijn. Op die wijze blijven deze waardevolle elementen, net als eerder de herplaatste consoles en gedenkstenen, voor het pand behouden.

6 Literatuur en overige bronnen

Kloos, J.: Het Hof van Holland te Noordwijk-Binnen. In: *Leidsch Jaarboekje 1910, 1910* (Leiden)

Van Hilten, W.,: *Van Moelenshof tot Hof van Holland*, 1984 (Noordwijk)

Hekkens, W. et. al.: *Van Karrenspoor tot klinkerweg*, 2003 (Noordwijk)

Diverse auteurs, 2011: *Dossier: binnen bij... Verrassende verhalen over Noordwijkers en Noordwijk-Binnen*, Noordwijk.

Hekkens, W.Th.J.M., Salman, J.L., Salman, H., (red.) 2011: *Aan zee en op de geest, een nieuwe geschiedenis van Noordwijk*, Noordwijk.

Over BAAC, de onderzoeker en de auteur

BAAC is een onafhankelijk onderzoeksbureau dat zich sinds de oprichting in 2000 bezig houdt met cultuurhistorie in de breedste zin van het woord. BAAC voert alle mogelijke facetten van archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uit en beschikt over een groot aantal specialisten. Het bedrijf heeft een kleine 100 werknemers in dienst, verdeeld over vestigingen in Deventer, 's-Hertogenbosch en Drongen (Vlaanderen). BAAC ontstond op het moment dat vanuit een samenwerkingsverband tussen bouwhistorici (IBID) het besluit werd genomen om ook archeologisch onderzoek uit te gaan voeren. De grote vlucht die archeologie nam na de verlening van de eerste opgraafvergunning door de rijksoverheid heeft geleid tot groei van BAAC. Bouwhistorie is van begin af aan één van de pijlers van het bedrijf.

De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

- ir Rob Gruben (bouwhistoricus)
- drs ing. Geert Oldenmenger (bouwhistoricus)
- Michel van Dam (bouwhistoricus)
- drs Hans Willems (historicus)

BAAC is in staat verschillende soorten historisch en bouwhistorisch onderzoek te verrichten. De medewerkers van de afdeling bouwhistorie hebben jarenlange ervaring met monumenteninventarisaties, bouwhistorische opnamen, bouwhistorische ontledingen en sloopdocumentaties. De bouwhistorici hebben samen ruime ervaring met onderzoek van kastelen, boerderijen, fabrieken, woonhuizen, verdedigingswerken en zelfs bruggen. BAAC biedt naast de geijkte vormen van bouwhistorisch onderzoek ook kleurhistorische verkenningen, fotogrammetrisch onderzoek en dendrochronologisch onderzoek aan. Dendrochronologisch onderzoek wordt ingezet om aan de hand van houten constructieonderdelen tot een exacte datering te komen van de houtkap (er daarmee de constructie en veelal het pand).

Bouwhistoricus: M.C. van Dam

Michel van Dam (1974) volgde de deelstudie "Inleiding in de Bouwhistorie" aan de universiteit van Leiden waarna hij zich als autodidact verder heeft ontwikkeld. Door het participeren bij, en initiëren van diverse bouwhistorische onderzoeken heeft hij ervaring opgedaan als bouwhistoricus. Sinds 2006 is hij als bouwhistoricus werkzaam voor BAAC bv waar hij meewerkt aan bouwhistorische- en cultuurhistorische onderzoeken. Onder andere naar het Stedelijk Museum De Lakenhal te Leiden, de bebouwing rondom Molen De Roos te Delft en diverse boerderijen in Noord-Brabant. Van Dam heeft uitgebreide monumenteninventarisaties verricht in Leiden en Asten en een bouwhistorische verwachtingskaart gemaakt voor Noordwijk (ZH). Daarnaast werkte hij tussen 2009 en 2013 op detacheringsbasis bij de Gemeente Amsterdam op het Bureau Monumenten en Archeologie, waar hij stadskernonderzoek verrichtte. Hij is één van de auteurs van het nieuwe standaardwerk over Noordwijk: Aan zee en op de geest, en werkt op dit moment mee aan een aantal publicaties over Noordwijk die medio 2013 zullen verschijnen.

